

Efrain Bamaca Velasquez/Guatemala davasında Uluslararası Hukukçular Komisyonu tarafından Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunulan *amicus curiae* hukuki mütalaası

2000 yılının Haziran ayında Adalet ve Uluslararası Hukuk Merkezi'nin (CEJIL) talebi üzerine, Uluslararası Hukukçular Komisyonu (ICJ) Efrain Bamaca Velasquez/Guatemala davasında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin dikkatine bir *amicus curiae* hukuki mütalaası sundu. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi 25 Kasım 2000 tarihinde kararını açıkladı.

Guatemala Devrimci Ulusal Birliği (URNG) gerillalarından biri olan ve "Komutan Everardo" olarak tanınan Efrain Bamaca Velasquez, 12 Mart 1992 yılında Guatemala'nın doğusunda Nuevo San Carlos, Retalhuleu yakınlarındaki Montufar köyünde ordu ve gerillalar arasında yaşanan bir çatışmanın ardından "kayboldu." Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu tarafından tespit edilen olgulara göre Efrain Bamaca Velasquez, Guatemala Ordusu tarafından yakalandı, ordu binasında gizlice alıkonuldu ve işkenceye uğradı. O günden beri de "kayıp." 30 Ağustos 1996'da Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu onun adına Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nde dava açtı.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun bu davada ileri sürdüğü en önemli meselelerden biri kaybolan kişinin yakınlarının sahip olduğu hakikati bilme hakkı ve devletin bu hakkı güvence altına alma yükümlülüğüydü. Uluslararası Hukukçular Komisyonu tarafından sunulan *amicus curiae* hukuki mütalaası, bilhassa bu meseleye odaklanıyor ve kaybolan kişinin yakınlarının sahip olduğu bu hakkın gerek evrensel gerek bölgesel düzeyde doktrine ve içtihadı dayalı gelişimi üzerinde duruyor.

Uluslararası Hukukçular Komisyonu Tarafından Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne Efrain Bamaca Velasquez/Guatemala Davasında Sunulan Amicus Curiae Hukuki Mütalaası

I. Giriş ve Özet

01. Uluslararası Hukukçular Komisyonu saygıdeğer Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne Efrain Bamaca Velasquez/Guatemala davası çerçevesinde, genel olarak insan hakları ihlalleri mağdurlarının ve ailelerinin, özellikle de zorla kaybetme suçunun mağdurlarının ailelerinin sahip olduğu hakikati bilme hakkına dair değerlendirmelerde bulunma fırsatı sunduğu için teşekkürlerini sunar.
02. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, tüm dünyada Hukukun Üstünlüğü ilkesinin anlaşılması ve yerine getirilmesi ile insan haklarının güvence altına alınmasının

sağlanabilmesi için çalışan bağımsız bir kuruluştur. Genel merkezi Cenevre’de (İsviçre) bulunan kuruluş, 1952 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, dünyanın çeşitli yerlerinden çeşitli yasal sistemleri temsil eden 45 seçkin hukukçudan oluşmaktadır ve ayrıca 90 ulusal birimin ve bağlı hukuki kurumun yer aldığı bir ağa sahiptir. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, UNESCO, Avrupa Konseyi ve Afrika Birliği Örgütü’nde temsilci statüsüne sahiptir. Amerika Devletleri Örgütü kurumları ile de işbirliğine dayalı ilişkilere sahiptir.

03. Uluslararası Hukukçular Komisyonu hukukun üstünlüğü ilkesinin tam olarak uygulanmasının yanı sıra insan haklarına evrensel olarak saygı gösterilmesi için de çalışmaktadır. Bilhassa da insan hakları ihlalleri mağdurlarını adalete erişim, onarım ve hakikati bilme hakkı arayışlarında desteklemektedir. Kuruluşumuz buna paralel olarak onarım ve hakikati bilme hakları konusunda uluslararası boyutta yeni standartlar oluşturulmasına katkı sunmaktadır. Özellikle de şu anda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından değerlendirme aşamasında bulunan Cezasızlıkla Mücadele için Eylem Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Desteklenmesine İlişkin Prensipler Seti ve Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Topyekûn İhlali ve Uluslararası İnsani Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Tazmin ve Onarım Hakkı için Temel İlkeler ve Esaslar taslaklarının hazırlanmasına Uluslararası Hukukçular Komisyonu büyük katkıda bulunmuştur. Bunları göz önüne aldığında saygıdeğer Mahkeme Uluslararası Hukukçular Komisyonu’nun Efrain Bamaca Velasquez/Guatemala davasına gösterdiği özel ilgiyi anlayacaktır.
04. Uluslararası Hukukçular Komisyonu bu *amicus curiae* ile genel olarak insan hakları ihlalleri mağdurlarının ve ailelerinin, özellikle de zorla kaybetme suçunun mağdurlarının ailelerinin sahip olduğu hakikati bilme hakkına dikkat çekmeyi istemektedir (Konu II). Hakikati bilme hakkı; işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkı (Konu III), onarım hakkı (Konu IV), etkili bir kanun yoluna başvuru hakkı (Konu V) ve bilgi edinme hakkı (Konu VI) gibi diğer haklarla çok yakından ilgilidir. Benzer bir şekilde hakikati bilme hakkı, devletin güvence altına alma yükümlülüğü (Konu VII) ve daha belirleyici olarak soruşturma yükümlülüğü (Konu VIII) ile de bağlantılıdır. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, saygıdeğer Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu davanın esasları hakkında karara varırken değerlendirmelerini, davanın esasına dair ayrıntılar vasıtasıyla, zorla kaybetme suçu mağdurlarının yakınlarına sağlanan hakikati bilme hakkına ve devletin bu hakkı güvence altına alma yükümlülüğüne dayandırması gerektiği kanaatindedir.

II. Hakikati Bilme Hakkı

05. İnsan hakları ihlalleri mağdurlarının ve yakınlarının hakikati bilme hakkı son yirmi yıl içerisinde önem kazanmaya devam eden bir haktır. Bu hakkın ileri sürülmesine eşlik eden bir diğer olgu da birçok ülkede genel olarak gerçekleşen insan hakları ihlallerine dair kanıtların toplanması, mağdurların akıbeti hakkındaki soruların aydınlığa kavuşturulması, ihlallerden sorumlu olanların açığa çıkarılması ve bazı durumlarda faillerin yargılanması için alt yapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi için kurulan “hakikat komisyonları” ve benzer mekanizmalardır.
06. Hakikati bilme hakkı sadece çağımızda ortaya çıkan bir hak talebi değildir. Bu hak tarih boyunca mağdurlar, mağdurların yakınları ve bazı bağlamlarda toplum tarafından ileri sürülmüştür. Bir asır önce Fransa’da görülen ve Avrupa’da insan haklarının gelişiminin mihenk taşı olarak kabul edilen meşhur, Kaptan Alfred Dreyfus davasında, hakikati bilme hakkı “insan aklının devlet aklına karşı” zaferine ve bir adaletsizliğin onarılmasına fırsat veren itici gücü oluşturdu. Kaptan Dreyfus Fransız Senatosuna sunduğu ve haksız yere suçlandığı olaylara dair tekrar soruşturma açılmasını talep ettiği ifadesinde, “Senatoya hakikati bilme hakkımı kabul etmesi çağrısında bulunuyorum” yazdı.¹ Kaptan Dreyfus yine aynı amaçla Fransa Cumhuriyeti Başkanına, “Tüm haklarımdan yoksun kalmış değilim: Her insan gibi ben de onurumu korumak ve hakikati beyan etmek hakkına sahibim” yazdı.² 20. Yüzyılın şafağında Kaptan Dreyfus’un haklarının iade edilmesi, bu Fransız devlet görevlisi tarafından sık sık ileri sürülen hakikati bilme hakkının zaferi anlamına geliyordu.
07. Geçtiğimiz yüzyılda işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar karşısında Uluslararası Toplumun atacağı adımlara yön veren ilkeler hakikat ve adalet olmalıdır. Kolektif bir hafıza inşa etmeye ve yeni suçların işlenmesini önlenmeye yönelik toplumsal sürecin vazgeçilmez bir ögesi olan hakikat, adalet ile birlikte Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi’nin kurulmasında ana motiflerden birini oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonunun medeni ve siyasal hakları ihlal eden faillerin cezasızlığı Uzmanının söylediği gibi, “Hafıza hakkı, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Statüsünün yazarlarının başlıca hedeflerinden biriydi.”³ Uzmanlar Komisyonunun, Güvenlik Konseyinin 780(1992) sayılı kararının ardından düzenlediği nihai raporunda, Eski Yugoslavya topraklarında işlenen insani hukuk ve Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlallerine dair belirttiği gibi, “Nitekim kaçınılmaz olarak

¹ Alfred Dreyfus’un Fransa Cumhuriyeti Senatosuna Mektubu, ilk yayınlanma 14 Mart 1900 *L’Echo of Paris*, sonraki baskı Denis Bredin, *I, l’affaire*. Ed. Julliard, Paris 1983, sayfa 560 (Gayri resmi çeviri).

² Alfred Dreyfus’un Fransa Cumhuriyeti Başkanı Waldeck-Rousseau’ya 26 Aralık 1900 tarihli Mektubu, *L’affaire a.g.e.*, s. 571 bağımsız olarak yayımlandı (Gayri resmi çeviri).

³ Birleşmiş Milletler belgesi, E/CN.4/Sub.2/1993/6, parag. 85.

varılacak sonuç gelecekteki barışın adaleti gerektirdiği ve adaletin de hakikati tesis etmekle başladığıdır.”⁴

a- Uluslararası insani hukuk

08. Uluslararası insani hukuk silahlı çatışmalarda, zorla kaybedilme suçu mağdurlarının yakınlarının hakikati bilme hakkının uygulanabilir olduğunu açıkça kabul eder. Bu kabul uzun bir evrimin meyvesidir. Savaşta ya da düşman tarafından kaybedilen savaşçıların buldukları yer ve akıbetlerinin yanı sıra sevdiklerinin akıbetini öğrenmeye çalışan yakınlarının yaşadıkları acı deneyim, uluslararası insani hukukun gelişimindeki temel endişelerden biri olmuştur. Bu alandaki ilk ilerlemeler, sırasıyla 1867 ve 1869 yıllarında Paris ve Berlin’de düzenlenen Uluslararası Konferanslarda gerçekleşmiştir.⁵ 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri silahlı çatışmanın her iki tarafına da bu sorunların çözümü için yükümlülükler getiren ve merkezi bir araştırma kurumu öngören çeşitli maddeler içermektedir.⁶
09. 1960’larda ulusal kurtuluş savaşları ya da yabancı işgallere veya ırkçı rejimlere karşı mücadeleler gibi yeni silahlı çatışmaların ortaya çıkması, kaybedilenlerin maruz kaldıkları akıbet ve ailelerinin yaşadıkları ıstıraba gerektiği gibi karşılık verme gereğine daha da güçlü bir şekilde dikkat çekti. Bu sebeptendir ki Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu tarafından 1973’te Tahran’da gerçekleştirilen XXII. Uluslararası Konferansta, silahlı çatışmanın taraflarına, bilgi sağlamaları ve kaybedilenlerin yerinin ve akıbetinin öğrenilebilmesi için Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile işbirliği yapmaları çağrısında bulunan V Nolu Karar oybirliğiyle kabul edildi.
10. 12 Ağustos 1949 tarihli Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ne (I numaralı Protokol olarak bilinen) Ek Protokol’ün 1977 yılında kabul edilmesiyle, “ailelerin [kaybolan] yakınlarının akıbetini bilme hakkının” (32. Madde) varlığını açıkça tanıyan ilk sözleşme maddesi ortaya çıktı. Bu hak, kaybolanlar bakımından uluslararası insani hukukun “temel bir ilkesi” olarak kabul edildi ve bu ilke Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu tarafından 1973’te XXV. Uluslararası Konferans’ta XIII Nolu Kararla yeniden vurgulandı.

---

⁴ Uzmanlar Komisyonunun Güvenlik Konseyinin 780 sayılı kararının ardından kabul edilen Nihai Raporu, (1992), Birleşmiş Milletler belgeleri, S/1994/674, 27 Mayıs 1994, Ek, parag. 320.

⁵ Francois Bugnion, Savaş mağdurlarının korunması ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Ed .Uluslararası Kızılhaç Komitesi [Le Comité international de la Croix-Rouge et la protection des victimes de la guerre. Ed. Comité International de la Croix-Rouge], Cenevre, 1994, s. 569.

⁶ Bilhassa Harb Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı İçin Sözleşmenin (1. Sözleşme) 16 ve 17. Maddeleri; Savaş Tutsaklarına Uygulanacak İşlemlere İlişkin Cenevre Sözleşmesinin (3. Sözleşme)122 ve devamı maddeleri; Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesinin (4. Sözleşme) 136 ve devamı maddeleri.

11. Uluslararası insani hukukta kabul edilen “kaybolma” kavramı kuşkusuz uluslararası insan hakları hukukunda formüle edilen “zorla kaybedilme” kavramından çok daha geniş kapsamlı. Genel olarak uluslararası insani hukuktaki “kaybolma” kavramı bir şahsın yeri ve akıbeti hakkında bilgi edinilemeyen her durumu kapsıyor. Aynı şekilde “kaybolan” kavramı da belli başlı pek çok durumu kapsıyor. Örneğin; düşmanın elinde bulunup kimliği belirlenemeyen hasta veya yaralılar, savaş tutsakları veya isimleri kayıt altına alınmamış ya da bildirilmemiş olan savaş esiri siviller, “eylem halindeyken kaybolan gerillalar”, ailelerine haber verilmeden tutuklanan, hapsedilen ya da alıkonulan sivillerin yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunda tanımlandığı anlamıyla zorla kaybedilme mağdurları. Bütün bu durumlarda uluslararası insani hukuk, ailelerin kaybolan yakınlarının akıbetini bilme hakkını tanımaktadır.

12. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve I numaralı Ek Protokol “zorla kaybedilme” ifadesini kullanmıyor olsa da bu kavram, “kaybolma” kavramının içerisinde yer alıyor. Aynı şekilde, uluslararası insani hukuk ailelerin, zorla kaybedilme mağduru yakınlarının akıbetini bilme hakkını tanıyor. 1981 yılında Manila’da gerçekleştirilen XXIV. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansında “zorla ya da irade dışı kaybedilmeler” için bu hakkın varlığı teyit edildi ve bu hak;

“Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun da pek çok kararında belirttiği gibi ailelerin, yakınlarının bulunduğu yer ile sağlık ve refahlarının nasıl olduğu hakkında bilgilendirilme hakkı vardır” denilerek vurgulandı.

13. I numaralı Ek Protokol uluslararası silahlı çatışmalara uygulanmakta. Cenevre Sözleşmelerinin ve 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri’ne Ek ve Uluslararası Nitelik Taşımayan Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokolün (II numaralı Protokol) ortak maddesi olan 3. Madde, ne kaybolmaya ne de aile üyelerinin zorla kaybedilme mağdurları kategorisi de dahil olmak üzere kaybolan yakınlarının akıbetini bilme hakkına dair doğrudan hiçbir ifade içermiyor. Bütün bu boşluklara rağmen Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi, zorla kaybedilme mağdurlarının akıbetini bilme hakkının hem uluslararası çatışma hem de iç çatışma durumlarında uygulandığını vurgulamaktadır. Bu sebeple, bu hakkın varlığını teyit eden XXIV. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansında kabul edilen kararda uluslararası çatışma ve iç çatışma arasında ayırım yapılmamıştır.

14. Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. Maddesi ve bu sözleşmelere Ek II numaralı Protokol’ün 4. Maddesi savaşa doğrudan katılmamış şahıslara her koşulda insancıl muamele edilmesi gerektiği prensibini getirmektedir. Bu iki norm dayanak alındığında, “kaybolan ya da ölen kişilere dair ailelerine bilgi vermenin reddedilmesi hiç şüphesiz bu yükümlülükle bağdaşmayan manevi bir işkence yöntemi teşkil etmektedir.”⁷

---

⁷ Francois Bugnion, a.g.e., s. 576 (Gayri resmi çeviri).

15. Hem savaş hem de barış zamanında gerçekleşen zorla kaybetmelerin mağdurlarının ailelerinin hakikati bilme hakkına dair doktrin dayanağını I numaralı Protokol'ün 32. Maddesinden ve genel olarak da uluslararası insani hukuktan almaktadır.⁸ Bu konunun görüldüğü ilk uluslararası toplantılardan biri 1981 Ocak/Şubat'ında Paris'te bu konunun ele alındığı kişilerin zorla kaybedilmesi kolokyumudur. Kolokyum röportörü Fransız hakim Louis Joinet nihai raporunda zorla kaybedilme mağdurlarının aileleri hakkında şunları belirtmiştir:

“Korumadan yararlanma hakkı, Cenevre Sözleşmeleri ve Protokollerinde tanımlandığı gibi ailelerin sahip olduğu temel bir hak olan yakınlarının akıbetini bilme hakkından doğmaktadır. [...] Zorla ya da irade dışı kaybedilmeye maruz kalan kişilerin, fiili olarak [*de facto*] pozitif hukukta ve özellikle de Cenevre Sözleşmelerinde silahlı çatışma sırasında veya silahlı çatışma nedeniyle kaybolan kişilere tanınan aynı güvencelerden yararlanmayacağını belirtmek insani boyutta şok edici – ve hukuki olarak en azından paradoksal – olacaktır.”⁹

Buna dayanarak, Paris Kolokyumu tavsiyesi şöyledir:

“Barış zamanında kaybolan kişilere ve ailelerine sağlanacak koruma, savaş zamanında kaybolan kişilere tanınandan daha fazla – ya da evveliyatla [*a fortiori*] en azından eşit-olmalıdır.”¹⁰

16. Savaş zamanında tanınan korumaya istinaden barış zamanında eşit ya da daha fazla koruma prensibi, Birleşmiş Milletler insan hakları ve olağanüstü hal Özel Röportörü tarafından düzenlenen olağanüstü hal ve istisnai koşullarda askıya alınmayacak haklar üzerine uzmanlar Toplantısında da yeniden vurgulanmıştır.¹¹ Uzmanlar toplantısı, mahkeme içtihatları ve Birleşmiş Milletler özel röportörlerinin kanaatleri arasındaki uyum göze alındığında hakikati bilme hakkının uluslararası teamül hukukunun bir normu olduğu kararıyla sonuçlanmıştır.¹²

---

⁸ Bkz. Örneğin, Rodolfo Mattarollo, “Cezasızlık, demokrasi ve insan hakları” Orta Amerika Barış Köyleri içerisinde, *Cuademos Amerikan insan hakları merkezi* serisi No:2, Ed. Codehuca, San Jose, KostaRika, 1991, s. 7, [“Impunidad, democracia y derechos humanos” in Por la Vida v la Paz He los Pueblos Centroamericanos. *Cuademos centro americanos de derechos humanos* series, No.2, Ed. Codehuca, San Jose, Costa Rica, 1991, p.7]; and Eric David, Silahlı Çatışma Hukuku Prensipleri, [Principes de droit des conflits armes] ed. Bruylant, Brüksel, 1994, para. 3.35, s. 502.

⁹ Louis Joinet, “Genel Rapor”, Unutmayı Reddetmek – Kişilerin zorla kaybedilmesi politikası- içerisinde, Paris, Şubat 1981, [“Raport general”, in Le refus de l’oubli - La politique de disparition forcee de personnes- Collogue He Paris.Tanvier/fevrier 1981.] Ed. Berger-Levrault koleksiyonu, “Geleceğin Dünyaları” Paris, 1982, s. 302 [Ed. Berger-Levrault, collection, “Mondes en devenir”, Paris, 1982, p. 302] (Gayri resmi çeviri) .

¹⁰ Ibid.

¹¹ Bkz. “Olağanüstü hal ve istisnai koşullarda askıya alınmayacak haklar üzerine uzmanlar Toplantısı Raporu, Cenevre, 17-19 Mart 1995”, Birleşmiş Milletler insan hakları ve olağanüstü hal Özel Röportörünün raporunda yinelenmiştir, Birleşmiş Milletler Dokümanı E/CN.4/Sub.2/1995/20, Ek I.

¹² Ibid, para. 40, s. 57.

17. Uluslararası insani hukuk zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin hakikati bilme hakkına dair hukuki bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu, İnsan Hakları Komisyonuna sunduğu ilk raporunda zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin yakınlarının akıbetini bilme hakkının varlığının tanınmasında dayanak olarak dört Cenevre Sözleşmesine Ek 1977 tarihli I numaralı Protokol'ü göstermiştir.¹³ Amerikalılar-arası bağlamda 1988 yılında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Arjantin'de askeri rejim sırasında kaybolan ya da kaybedilen ailelerinden alınan çocukları ele alarak, uluslararası insani hukukun ve daha belirgin olarak “ailelerin yakınlarının akıbetini bilme hakkını tesis eden” dört Cenevre Sözleşmesine Ek 1977 tarihli I numaralı Protokol'ün normlarını teyit etmiştir.¹⁴ Ancak devletlerarası insan hakları organları ve mekanizmaları hakikati bilme hakkına diğer hukuki kaynak ve belgelerden çağdaş dayanaklar bulmuştur. Bunlar arasında ailenin korunması,¹⁵ çocuğun ebeveynlerinden ayrılmama hakkı¹⁶ ve Amerika bağlamında hukuki korumadan yararlanma hakkı, hukuki güvenceler, yargısal korunma ve bilgi edinme hakkı yer almaktadır.

b- Uluslararası İnsan Hakları Koruma Sistemi

18. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin hakikati bilme hakkının varlığını açıkça tanımaktadır. Zorla kaybedilmeye dair bir davada İnsan Hakları Komitesi “başvurucu [Komiteye sunulan tebliğin yazarı ve kaybolan kişinin annesi] kızına ne olduğunu bilme hakkına sahiptir” sonucuna varmıştır.¹⁷

19. İnsan Hakları Komitesi “hakikati bilme hakkı” ifadesini kullanmaksızın ve kendini zorla kaybetme davaları ile kısıtlamaksızın *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi* taraf Devletlerini, insan hakları ihlallerinin mağdurlarının işlenen fiiller hakkında hakikati bilme hakkının güvence altına alınması için uyarmıştır. İnsan Hakları Komitesi Guatemala'ya dair nihai raporunun Sonuç Gözlemlerinde Guatemala yetkililerine diğer şeylerin yanı sıra [*inter alia*], “insan hakları ihlallerinin mağdurlarının bu fiiller hakkındaki hakikati bilmesini” sağlamak için çalışması konusunda tavsiyede bulunmuştur.¹⁸

20. Zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin sahip olduğu hakikati bilme hakkı Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu tarafından İnsan Hakları Komisyonuna sunduğu ilk

¹³ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1435, 22 Şubat 1981, par. 187.

¹⁴ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1987-1988. OAS belgesi, OEA/Ser.L/V/II.74, Doc. 10, rev. 1, s. 359.

¹⁵ Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 23. Maddesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17. Maddesi.

¹⁶ Çocuk Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi.

¹⁷ İnsan Hakları Komitesi, 21 Temmuz 1983 tarihli karar, *Maria del Carmen Almeida de Quintero ve Elena Quintero de Almeida davası* (Uruguay) Başvuru No. 107/1981, par. 14.

¹⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Gözlemler ve Tavsiyeler - Guatemala, Birleşmiş Milletler Belgesi, CCPR/C/79/Add.63, par. 25.

raporundan itibaren kabul edilmektedir.¹⁹ Çalışma Grubu ikinci raporunda kaybedilen kişilerin ailelerine dair şu sonuca varmıştır:

“ [zorla kaybedilenlerin ailelerinin] tartışmasız bir şekilde hakikati bilme hakları vardır, bu hak yok sayılamaz ya da reddedilemez.”²⁰

21. Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu, zorla kaybetmelerin mağdurlarının ailelerinin hakikati bilme hakkını²¹, I numaralı Protokol’ün 32. Maddesinin yanı sıra Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun muhtelif kararlarına dayandırmıştır.²² Çalışma Grubu 1984’te her türlü koşul için şu sonuca varmıştır:

“uluslararası toplum, kayıp kişilerin yakınlarının onların yeri ve akıbetini bilme hakkına sahip oldukları konusunda açıkça karara varmıştır.”²³

22. Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu kaybolan ya da kaybedilen ailelerinden alınan çocuklar sorunu konusunu ele alırken uluslararası insani hukuku ileri sürmüş ve barış zamanında savaş zamanına istinaden daha fazla ya da eşit koruma prensibini teyit etmiştir. Çocuklar için savaş zamanında öngörülen koruma barış zamanında evveliyatla [*a fortiori*] sağlanmalıdır.²⁴

23. İnsan hakları ihlallerinin mağdurlarının ve ailelerinin ve bilhassa zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin sahip olduğu hakikati bilme hakkı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun farklı mekanizmalarının yanı sıra Alt-Komisyon tarafından da tanınmaktadır. Nitekim 1985’te Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu Özel Raportörü af yasaları ve insan haklarının korunması ve güvence altına alınmasına etkileri hakkındaki nihai raporunda, rıza dışı ve zorla kaybedilme mağdurlarına dair, ailelerin “hakikati bilme hakkının” giderek daha çok kabul edilmekte olduğu sonucuna varmıştır.²⁵ Birleşmiş Milletler insan hakları ve olağanüstü hal Özel Raporörü tarafından düzenlenen olağanüstü hal ve istisnai koşullarda askıya alınmayacak haklar üzerine uzmanlar Toplantısında da hakikati bilme hakkının “uluslararası teamül hukukunun bir normu” olduğu kararına varılmıştır.²⁶ Yargıçların ve savcılarının bağımsızlığı sorununu ele almakla görevlendirilen İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü Peru’ya dair raporunda, Peru af yasalarının mağdurları hakikati bilme haklarından mahrum bıraktığı sonucuna varmıştır.²⁷

¹⁹ Birleşmiş Milletler Belgesi , E/CN.4/1435, 22 Ocak 1981, par. 187.

²⁰ Birleşmiş Milletler Belgesi , E/CN.4/1492, 31 Aralık 1981, par.5.

²¹ Birleşmiş Milletler Belgeleri , E/CN.4/1435, 22 Ocak 1981, par 186 ve E/CN.4/1983/14, par. 134.

²² Bilhassa Şili’de insan haklarının durumuna dair 34/179 ve 35/188 numaralı kararlar

²³ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1984/21, par. 171.

²⁴ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1984/21, par. 159.

²⁵“Af yasaları ve insan haklarının korunması ve güvence altına alınmasına etkilerine dair çalışma”, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1985/16, s. 19.

²⁶ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1995/20, EK I, par. 40, s. 57.

²⁷ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1998/39/Add. 1, par. 131.

24. Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu Özel Raportörü medeni ve siyasi hak ihlallerinin faillerinin cezasızlığı sorunu konusunda “hakikati bilme hakkının” –ya da bizzat kullandığı tabirle “bilme hakkının” – başlı başına var olan ve “vazgeçilemez” bir hak olduğu sonucuna varmıştır.²⁸ Bu uzman tarafından gerçekleştirilen çalışma, şu anda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından değerlendirme aşamasında bulunan *Cezasızlıkla Mücadele için Eylem Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Desteklenmesine İlişkin Prensipler Seti* taslağının hazırlanmasıyla son bulmuştur.²⁹ Bu projenin prensipleri arasında “mağdurların hakikati bilme hakkı” da yer almaktadır. Özellikle 3. Prensip şu koşulu getirmektedir:

“Herhangi bir hukuki süreçten bağımsız olarak, mağdurlar, aileleri ve yakınları, ihlallerin gerçekleştiği koşullar ve ölüm ya da kaybolma durumunda mağdurun akıbeti hakkında zamanaşımına tabi olmayacak şekilde hakikati bilme hakkına sahiptir.”

25. Cezasızlık sorunu uzmanına göre “cezasızlıkla mücadele için eylem, adaletin gerçekleştirilmesi zorunluluğundan doğmaktadır, fakat yalnızca suçluyu cezalandırma amacını merkez alamaz. Üç zorunluluğa yanıt vermesi gerekir: sorumluları cezalandırmak, aynı zamanda mağdurların bilme hakkını yeri getirerek onarım sağlamak ve ayrıca kamu düzenini güvence altına alan otorite olarak yetkililerin görevlerini yerine getirmelerine olanak sağlamak.”³⁰

26. Birleşmiş Milletler insan hakları ve olağanüstü hal Özel Raporörü, ailelerin aile üyelerinin akıbetlerine dair bilgilendirilme hakkının hukuki dayanağının, *Çocuk Hakları Sözleşmesinde* özellikle de bu sözleşmenin 9(4) maddesinde mevcut olduğunu vurgulamıştır.³¹ Bu madde Devlet tarafından kabul edilen bir yasa maddesi sebebiyle çocukların ailesinden ayrılması durumunda devletin, kayıp aile üyesi ya da üyelerinin nerede bulunduğu dair temel bilgileri çocuğa, ebeveynlere ve hatta bazı koşullarda diğer akrabalara verme yükümlülüğünü düzenlemektedir.³²

c- Amerikalılar Arası İnsan Hakları Koruma Sistemi

27. Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu, “hakikati bilme hakkı” ifadesini kullanmamış olsa da muhtelif kararlarında zorla kaybedilme mağdurlarının akıbeti hakkında ailelerine bilgi verilmesi konusunda üye devletleri uyarmıştır.³³ Bu uyarılar Genel Kurulun, zorla

²⁸ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1993/6, par. 101.

²⁹ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1997/Rev.1, EK I.

³⁰ Medeni ve Siyasi hak ihlallerinin faillerinin cezasızlığı sorunu üzerine Uzman, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1993/6, par.16 (orijinali Fransızca, gayri resmi çeviri).

³¹ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1991/20, EK I, s. 45.

³² Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1991/20, EK I, s. 45.

³³ Karar AG/RES. 618 (XII-0/82), kabul tarihi 20 Kasım 1982, par. 7.

kaybetme eyleminin insanlığa karşı suç teşkil ettiğini ilan eden 666 (XIII-0/83)³⁴ numaralı kararıyla – ve müteakip kararlarıyla - teyit edilmiştir.³⁵

28. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, hem genel olarak insan hakları ihlallerinin mağdurlarının ve ailelerinin hem de özel olarak zorla kaybedilme mağdurlarının ve ailelerinin hakikati bilme hakkını uzun zamandır tanımaktadır. Amerikalılar Arası Komisyon 1985-1986 yıllık raporunda şu sonuca varmıştır:

“Aileleri, sevdiklerinin akıbetini öğrenmekten hiçbir şey alıkoyamaz.”³⁶

29. Kaybedilen kişilerin, ebeveynlerinden alınan ve daha sonra yasal aileleri tarafından kendilerine verilmesi talep edilen reşit olmamış çocukları konusundaki çalışmasında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu hakikati bilme hakkının varlığını uluslararası insani hukuk normlarına dayandırarak tanımıştır.³⁷ Bununla birlikte Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesinin yıllar içerisinde geliştirdiği doktrin hakikati bilme hakkının Amerikalılar arası insan hakları sisteminde de dayanak bulmasını sağlamıştır. Nitekim Ignacio Ellacuria davasında Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu şu karar varmıştır:

“El Salvador’da gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerine sebep olan olaylara dair hakikati ve bu olaylarda yer alanların kimliklerini bilme hakkını itfa etmek, Devletin mağdurların yakınlarına ve genel olarak da topluma karşı bir yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 1(1), 8(1), 25 ve 13. Maddelerinden kaynaklanmaktadır.”³⁸

30. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi oldukça geniş kapsamlı olan Velasquez Rodriguez kararında, zorla kaybetme mağduru kişilerin yakınlarının zorla kaybedilen kişinin akıbetini bilme hakkının varlığını tanımıştır.³⁹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Godinez Cruz davası kararında da bu hakkın varlığını teyit etmiştir.⁴⁰

31. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Godinez Cruz davası kararında “hakikati bilme hakkı” ifadesini kullanmasa da “mağdurun ailesinin ona ne olduğunu bilme

³⁴ Karar AG/RES. 666 (XIII-0/83), kabul tarihi 18 Kasım 1983 par. 5.

³⁵ Bkz. Örneğin, Karar AG/RES. 742 (XIV-0/84), kabul tarihi 17 Kasım 1984.

³⁶ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1985-1986. OAS belgesi, OEA/Ser.

L//V/II.68, Doc. 8 rev 1, 28 Eylül 1986, s. 205 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

³⁷ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1987-1988. OAS belgesi, OEA/Ser.L//V/II. 74, Doc. 10 rev 1, 16 Eylül 1988, s. 359.

³⁸ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999, *Ignacio Ellacria ve diğerleri Davası*, par. 221 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

³⁹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Veldsquez Rodriguez davası*, 29 Temmuz 1988 tarihli karar, Seri C: Kararlar ve Hükümler. No. 4. par. 181, s. 75.

⁴⁰ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Godinez Cruz davası*, 20 Ocak 1989 tarihli karar, Seri C: Kararlar ve Hükümler. No. 5. par. 191.

[hakkının]” varlığını tanımıştır.⁴¹ Benzer bir şekilde Blake kararında da Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi şunu tekrarlamıştır:

“Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 8(1) Maddesi Nicholas Blake’nin ailesine onun kayboluşu ve ölümü ile ilgili etkili bir soruşturma talep etme hakkı vermektedir.”⁴²

d- Hakikati Bilme Hakkına Dair Bilgilenme

32. Yukarıda anlatılan içtihat ve doktrin kaybolan kişinin yakınlarının gerçekten de kaybolanın akıbetini bilme, bir başka deyişle hakikati bilme hakları olduğu konusunda hemfikir. Bununla birlikte, hem Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu hem de Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubunun zorla kaybetme eyleminin etkilerine dair tecrübeye dayanan gözlemleri, kaybedilen kişinin yeri ve akıbeti hakkında bilgiye ulaşılmasından etkilenen insan gruplarının aile kavramının ötesine geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu, sadece aile üyelerinin değil mağdurun diğer akrabalarının ve yakınlarının da endişe verici bir belirsizliğe maruz kaldıklarını, öyle ki kaybedilmenin bu ölçüde bir dizi mağduru olduğunu belirtiyor.⁴³ Benzer şekilde Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu da kaybolan kişinin akıbetini bilmemenin sadece kaybolanın ailesini değil akrabalarını ve arkadaşlarını da etkilediğini belirtiyor. Buradan hareketle Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu 1977 yılı senelik raporunda zorla kaybetmenin, kaybedilen kişinin akıbeti hakkındaki belirsizlik sebebiyle ailesi ve arkadaşları için bir tür işkence olduğunu belirtmektedir.⁴⁴ Benzer bir biçimde Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu 1978 yılı senelik raporunda da zorla kaybetmenin, mağdurun akıbeti hakkında bir tek bilgi için bile aylarca ve bazen yıllarca bekleyen tüm aile ve yakınlar topluluğunu aynı şekilde etkilediği sonucuna varmaktadır.⁴⁵

33. Zorla kaybetmenin “insan haysiyetine karşı ağır ve nefret verici bir suç”⁴⁶ ve zalimane bir eylem⁴⁷ olma özelliği ve birden fazla sayıda insan hakkı ihlalini içermesi⁴⁸ genel olarak tüm toplumu etkilediği anlamına geliyor. Zorla kaybetmenin kamu görevlileri tarafından yürütülen sadece yasadışı değil aynı zamanda özü itibarıyla gizli ve genellikle terör ortamı

⁴¹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 3 Kasım 1997 tarihli karar, *Castillo Pdez davası*, par. 90.

⁴² Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 24 Ocak 1998 tarihli karar, *Blake davası*, par. 97.

⁴³ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1990/13, par. 339.

⁴⁴ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1977-1978. OAS belgesi, OAS/Ser.L/V/II.43, doc.21, corr.1, s. 24. Ayrıca Bkz. Arjantin’de insan haklarının durumuna dair Rapor, OEA/Ser.L/V/II/49, doc. 19, s. 59.

⁴⁵ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu - 1978. OEA/Ser.L/II.47, doc. 13 rev. 1, 29 Haziran 1979, s. 23. Aynı doğrultuda, bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu 1980-1981. OEA/Ser.G, CP/doc.1201/1981, 20 Ekim 1981, s. 113.

⁴⁶ Amerikalılar Arası Kişilerin Zorla Kaybedilmesi Sözleşmesi, Başlangıç, par.3.

⁴⁷ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu - 1982-1983. OEA/Ser.L/V/II.61, doc.22, rev.1, s. 35.

⁴⁸ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Veldsquez Rodriguez davası*, Temmuz 1988 tarihli karar, par. 155; *Godinez Cruz davası*, 20 Ocak 1989, par. 163; *Fairen Garbi y Solis Corrales davası*, 15 Mart 1989 tarihli karar, par. 147; ve *Bake davası*, 24 Temmuz 1998 tarihli karar, par. 65.

yaratmak için kullanılan yöntemlerle bağlantılı işlemlerle iç içe geçmiş olduğunu belirtmeye gerek yok. Bu eylemlerin yarattığı tehlikede olma hissi sadece kaybedilen kişinin ailesi ve yakınları arasında kalmaz, mağdurun mensubu olduğu tüm topluluk ve gruplara ve bir bütün olarak toplumun tamamına yayılır. Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu isabetli bir şekilde zorla kaybetmelerin sadece mağdurların aileleri için yıkıcı etkileri olmadığını ayrıca bu eylemleri tecrübe eden toplumlarda da çok yıkıcı etkilere yol açtığını kabul etmektedir.⁴⁹ Aynı görüş, zorla veya irade dışı kaybedilmelerin sadece kaybedilen kişinin ailesine değil “aynı zamanda topluma da” büyük ıstırap vermediğinin kabul edildiği 1981 tarihli Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu XXIV. Uluslararası Konferansında da dile getirilmiştir.⁵⁰ Bilhassa zorla kaybetmenin sistematik ya da yaygın olarak uygulandığı ulusal şartlar, zorla kaybetmenin toplumda yarattığı genelleşmiş güvensizlik ortamını görünür kılmaktadır.⁵¹ Aynı şekilde hakikati bilme isteği de toplum için haklı ve zaruri olmaktadır.

34. Temelde insan hakları ihlalleri için delil toplamak ve toplumun gerçekleşen olaylarla ilgili hakikati bilme ihtiyacına cevap vermek için hem batı yarımkürede hem de diğer kıtalarda “hakikat komisyonları” ve benzer başka mekanizmalar oluşturuldu. Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi ile El Salvador Hükümeti arasında 27 Nisan 1991’de imzalanan ve *Hakikat Komisyonu* kurulmasını düzenleyen Meksiko Anlaşmalarında, 1980 yılından beri yaşanan ağır şiddet olayları hakkında “toplum, hakikatin derhal kamuya açıklanmasını talep etmektedir” deniliyordu.⁵² Guatemala Hükümeti ile Guatemala Ulusal Devrimci Birliği arasında 23 Haziran 1994 tarihinde imzalanan ve *Guatemala halkına ıstırap veren şiddet eylemlerinin ve insan hakları ihlallerinin tarihi bir şekilde aydınlatılması için oluşturulan Komisyon* da açıkça “Guatemala toplumunun hakikati tümüyle bilme hakkını” tanımıştır.⁵³
35. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu hakikati bilme hakkının bu boyutunu gittikçe artan bir biçimde etraflıca ele almıştır. Nitekim zorla kaybetmelerin toplumsal etkisi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonunun Guatemala’da insan haklarının durumu ile ilgili raporunda zorla kaybetmelerin Guatemala toplumunun ailevi, sosyal, manevi ve

---

⁴⁹ Birleşmiş Milletler Belgesi E/CN.4/1985/15, par. 291.

⁵⁰ Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu XXIV. Uluslararası Konferansı, 1981, Karar No: II “Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar.”

⁵¹ Bkz. Örneğin, Arjantin’de insan haklarının durumuna dair Rapor, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, OEA/Ser.L/V/II.49, doc.19, 11 Nisan 1980, s. 147; ve Guatemala’da insan haklarının durumuna dair üçüncü rapor, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, OEA/Ser.L/V/II.66, doc. 16, 3 Ekim 1980, s. 113.

⁵² Meksiko Anlaşmaları, Anlaşma No. IV “Hakikat Komisyonu”, El Salvador Anlaşmaları: Barış Yolunda’nın içerisinde, Birleşmiş Milletler, DPI/1208-92615-Temmuz 1992-7M, s. 17 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

⁵³ “Guatemala halkına ıstırap veren şiddet eylemleri ve insan hakları ihlallerinin tarihsel olarak aydınlatılması için komisyon kurulmasına dair Anlaşma” par. 2, Barış anlaşmaları içerisinde, Ed. Guatemala Cumhuriyeti Başkanlığı, Guatemala, 1977, [“Acuerdo sobre el establecimiento de la Comisión para el esclarecimiento histórico de las violaciones a los derechos humanos y los hechos de violencia que han causado sufrimiento a la población guatemalteca”, preambulo, par. 2, in T. os Acuerdos de Paz. Ed. Presidencia de la Republica de Guatemala, Guatemala 1997] s. 33 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

hukuki boyutlarda etkilediği sonucuna varmasını sağlamıştır.⁵⁴ Aynı doğrultuda ve genel bir prensip olarak Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu şöyle bir sonuca varmıştır:

“Her toplum, gerçekleşen olaylar hakkında olduğu kadar benzer olayların bir daha yaşanmaması için gayritabiî suçların işlendiği şartlar ve sebepler hakkında da vazgeçilemez bir biçimde hakikati bilme hakkına sahiptir.”⁵⁵

36. Daha yakın bir tarihte Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu şunu belirtmiştir:

“Hakikati bilme hakkı, hem demokratik bir sistemin işlemesi için gerekli olan bilgiye erişimi toplumlar için garanti altına alan kolektif bir hak hem de mağdurların yakınlarına bir tür telafi sağlayan bireysel bir haktır.”⁵⁶

37. Benzer bir perspektif, hakikati bilme ya da bilme hakkının mağdur ve/veya aile üyeleri veya akrabaları tarafından tüketilemeyecek bir hak olduğunu belirten, medeni ve siyasi hak ihlallerinin faillerinin cezasızlığı uzmanı tarafından da kabul edilmiştir. Gerçekten de toplum devletin temsilcileri tarafından gerçekleştirilen bu zorla almalar hakkında, mağdurların akıbeti hakkında, kamu görevlilerini yönetmek ve denetlemekten sorumlu yetkililere mahsus işlemler hakkında, hakikati bilme hakkına sahiptir. Uzmanın vardığı sonuç şudur:

“Hakikati bilme hakkı ihlallerin gelecekte tekrarlanmasını önlemek için tarihin üzerine çizgi çeken kolektif bir haktır.”⁵⁷

38. Kolektif mağdur uluslararası hukuka yabancı bir kavram değil. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi mağduru “bireysel veya toplu olarak, fiziksel veya ruhsal biçimde yaralanma da dâhil olmak üzere manevi acılar çeken” (1. ve 18. Maddeler) kimse olarak tanımlamaktadır.⁵⁸ Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonunun onarım hakkı Uzmanı, bireylerin, grupların ya da toplulukların tamamının aleni insan hakkı ihlallerinin mağdurları olabilecekleri sonucuna varmıştır.⁵⁹

---

⁵⁴Guatemala’da insan haklarının durumuna dair üçüncü rapor, OEA/Ser.L/V/II.66. Doc. 16, 3 Ekim 1985, s. 28.

⁵⁵ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu -1985-1986.OEA/Ser.L/V/II.68,,Doc. 8 rev 1, 28 Eylül 1986, s. 205 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

⁵⁶ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999, Dava 10.488- *Ignacio Ellacuna ve diğerleri*, par. 224.

⁵⁷ Medeni ve Siyasi hak ihlallerinin faillerinin cezasızlığı sorunu üzerine Uzman, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1997/20, par. 17.

⁵⁸Karar 40/34, of 29 Kasım 1985.

⁵⁹Birleşmiş Milletler Belgesi , E/CN.4/Sub.2/1993/8, par. 14.

e- Hakikati bilme hakkının kapsamı

39. Zorla kaybetme mağdurlarının ailelerinin sahip olduğu hakikati bilme hakkı başlangıçta katı bir biçimde hakkın insani yönüne yani sevilen kişinin akıbetini bilme hakkına dayanarak yorumlandı. Ancak uluslararası içtihat ve doktrinin gelişimi hakikati bilme hakkının kapsamını gittikçe genişletti.
40. Günümüzde, devletlerarası insan hakları organları için hakikati bilme hakkı sadece zorla kaybetme olgusuyla sınırlı değil ve tüm insan hakları ihlallerini kapsıyor. Bu sebeple İnsan Hakları Komitesi mağdurlar ve yakınlarının insan hakları ihlalleriyle ilgili hakikati bilme hakkını teyit etmektedir.⁶⁰ Hakikati bilmek salt insani yönünün ötesine geçmekte ve söz konusu ihlallerin hangi koşullarda gerçekleştiğini ve failerin kimler olduğunu bilmeyi de ifade etmektedir. İnsan Hakları Komitesi, Uruguay'daki bir işkence davasına dair kararında, mağdurun gözüaltına alındığı ve işkence gördüğü koşulları bilmesini engelleyen af yasasının, kişiyi etkili bir başvuruda bulunma hakkından mahrum ederek *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine* aykırılık oluşturduğu sonucuna varmıştır. Komite, soruşturma yükümlülüğünün sivil bir vatandaş olarak mağdurun üzerine düşmediğini, bu tip olaylardan kimin sorumlu olduğunu belirlemek zorunda olan Devletin yükümlülüğü olduğu sonucuna varmıştır.⁶¹ Söz konusu davada mağdur hakikati bilme hakkını insani yönüne dayanarak ileri sürmemiştir; amaç “askeri yetkililer tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen ihlallerin soruşturulması suretiyle uygun tazmini” sağlamaktır.⁶²
41. Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonunun onarım hakkı Uzmanının ve cezasızlık Uzmanının çalışmaları ile sundukları taslak prensipler de aynı prensibi ortaya koymaktadır: hakikati bilme hakkı tüm insan hakları ihlallerini kapsar. *Cezasızlıkla Mücadele için Eylem Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Desteklenmesine İlişkin Prensipler Seti* taslağına göre, mağdurların aileleri ve yakınları “ihlallerin gerçekleştiği koşullar hakkında” hakikati bilme hakkına sahiptirler.⁶³ “Koşullar” kavramı hakikati bilme hakkının insani boyutunun ötesine geçer ve ihlallerin nasıl, ne zaman, neden ve kim tarafından gerçekleştirildiği bilgisini de kapsar. Taslak metin, “mahkeme dışı araştırma komisyonlarının” hakikati bilme hakkını güvence altına alan mekanizmalardan biri olarak “olayları ortaya çıkarması”, “ihlal sisteminin Devlet mekanizmalarını açıklaması ve analiz etmesi”, “mağdurları ve izlerini sürerek suça karışan idari yönetimleri, kuruluşları ve özel kurumları tanımlaması” gerektiğini belirtmektedir.⁶⁴ Kısacası bu görevler mahkeme dışı bir araştırma komisyonu çerçevesinde hakikati bilme hakkının önemini ortaya

⁶⁰Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Gözlemler ve Tavsiyeler - Guatemala, Birleşmiş Milletler Belgesi, CCPR/C/79/Add.63, par. 25.

⁶¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 19 Temmuz 1994 tarihli karar, *Hugo Rodriguez davası (Uruguay)*, Başvuru No. 322/1988, Birleşmiş Milletler Belgesi CCPR/C/51/D/322/1988, pars. 12 (3) ve 14.

⁶² Ibid, par. 3.

⁶³ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1997/Rev.1, EK I, Prensip 3.

⁶⁴ Ibid, Prensip 5, 7 ve 8.

koymaktadır. *Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk ihlallerinin mağdurlarının giderim ve onarım hakkına temel ve rehber ilkeler* taslağının son halinde de, “olayların doğruluğunun ispatlanması ve hakikatin tamamen ve aleni bir şekilde açığa çıkarılması”⁶⁵ tazmin kriterleri açısından bir onarım biçimi olarak değerlendirilmektedir. Taslak metinde “hakikatin tamamı” ifadesinin kapsamı tanımlanmasa da bu ifadenin hakikatin sadece insani yönüyle kısıtlı olmadığı aşikârdır.

42. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu hakikati bilme hakkının kapsamını ve içeriğini dereceli olarak tanımlamıştır. Başlangıçta bu hak, meydana gelen olayların yanı sıra bu suçların işlendiği koşulları ve sebepleri bilme hakkı olarak tanımlandı.⁶⁶ Son dönemdeki kararlarda Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu bu kapsamı “vuku bulan olayları, olayların kendine özgü şartlarını ve olaylarda kimin yer aldığı hakkında tam, eksiksiz ve aleni hakikati” bilme hakkı olarak ifade ederek daha açık bir şekilde tanımladı.⁶⁷

III. Hakikat, Zorla Kaybetme ve İşkence Yasağı

43. Kaybedilenlerin yakınlarının sahip olduğu hakikati bilme hakkı, yine bu kişilerin de sahip olduğu işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmama hakkı ile yakından ilişkilidir. Hem Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonunun hem de Zorla ve İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubunun deneysel gözlemleri bu konudaki tüm kavramsal araştırmaların üzerinde ve ötesinde bir kesinliğe sahiptir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu 1979 yılında, [zorla kaybetme] mağduru ile herhangi bir temastan mahrumiyetin ve bu belirsizliğin aile bireylerinde ve özellikle de bazı vakalarda ebeveynlerinin ya da yakınlarının alıkonulmasına tanıklık eden çocuklarda ağır ruhsal bozukluklar yarattığını belirtmiştir.⁶⁸

44. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonunun Arjantin’deki zorla kaybetmeler sorunu ile ilgili çalışmasındaki gözlemleri şöyledir:

“[Ebeveynleri kaybedilen] bu çocukların pek çoğu ebeveynlerini bir daha asla görmeyecekler ve dolayısıyla bu kaybedilmelere dair anıları yüzünden birçok psikolojik bozukluk miras alacaklar. [...] 18-25 yaşları arasında sayısız kadın ve erkek, ebeveynlerinin ya da kız veya erkek kardeşlerinin akıbeti hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan geçen zamanın yarattığı kaygılardan zarar görüyor. Eşlerinden şiddet yoluyla

⁶⁵ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/2000/62, EK, s. 11, Prensip 25 (b).

⁶⁶ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu - 1985-1986.OEA/SER.L/V/II.68, Doc. 8, rev. 1, 28 Eylül 1986, s. 205 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

⁶⁷ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 37/00, 13 Nisan 2000, dava 11.481 - *Monseñor Oscar Arnulfo Romero y Galdamez*, par. 148. Ayrıca bkz. Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999, Dava 10.488 - *Ignacio Ellacuria S.J. ve diğerleri*, par. 221; ve Rapor No. 1/99, 27 Ocak 1999, Dava No. 10.480 - *Lucio Parada Cea ve diğerleri*, par. 147.

⁶⁸ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu - 1978. OEA/Ser.L/II.47, doc. 13 rev. 1, 29 Haziran 1979, s. 23 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

ayrılmış kadın ve erkekler, içerisinde buldukları durumun yarattığı çeşitli ekonomik problemlerin şiddetlendirdiği ciddi duygusal rahtsızlıklarla yaşıyor. Hala evli mi olduklarını dul mu kaldıklarını bilmeyen pek çok kadın ve erkek var. Pek çoğu, babanın ya da annenin fiziksel ve manevi eksikliğinin her gün hissedildiği bir hanenin varlığını devam ettirmeye çalışmanın yarattığı stres yüzünden huzur, denge ve güvenlik hissini kendi içlerinde bir daha asla yakalayamayacak.”⁶⁹

45. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1978 yılında “[zorla kaybetmeden kaynaklanan] bu koşulların kaybolan kişilerin yakınlarına, özellikle de eşlerine, çocuklarına ve ebeveynlerine yaşattığı acı ve keder” den duyduğu dehşeti açıkça ifade etti.⁷⁰ Genel Kurul sonraki kararlarında da bu kaygısını tekrar etti.⁷¹ Zorla kaybetme eylemiyle kaybolan kişilerin ailelerine yaşatılan endişe, acı ve ağır ıstırap normatif olarak da kabul edildi ve tanımlandı. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1992 yılında kabul edilen *Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Bildiri*’de, “Zorla kayıp edilme, kişileri kanunun korumasının dışında bırakmakta ve hem kaybolan kişilere hem de ailelerine büyük acılar vermektedir” (madde 1(2)) denilerek bu husus açıkça ifade edildi. Bildirinin dili çok katı ve açık: zorla kaybetme kaybedilen kişilerin ailelerine başlı başına [*per se*] ağır ıstırap vermektedir.

a- Uluslararası İnsan Hakları Koruma Sistemi

46. İnsan Hakları Komitesi, kaybolan kişi ve aile üyeleri arasındaki iletişimin engellenmesinin, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi tarafından da korunan işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmama hakkının başlı başına [*per se*] ihlali olduğunu belirtmiştir.⁷²

İşkence ve kötü muamele yasağı ile hakikati bilme hakkı arasında açıkça ilişki kurulan ilk karar, İnsan Hakları Komitesinin Maria del Carmen Almeida de Quintero ve Elena Quintero de Almeida kararıdır. Söz konusu davada Komite aşağıdaki sonuçlara varmıştır:

“Komite, kızının kaybolmasının ve sonrasında nerede olduğu ve akıbeti hakkında devam eden belirsizliğin annede yarattığı keder ve stresi anlamaktadır. Başvurucunun kızına ne olduğunu bilmeye hakkı vardır. Bu bakımdan, kendisi de kızının maruz kaldığı Sözleşme ihlallerinin bilhassa da 7. Maddenin ihlalinin mağduru.”⁷³

⁶⁹ Arjantin’de insan haklarının durumuna dair Rapor, OEA/Ser.L/II.49, doc. 19, 11 Nisan 1980, s. 148 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

⁷⁰ Karar 33/173 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Kayıp kişiler”, 20 Aralık 1978.

⁷¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, 1988 tarihli 43/159 nolu, 1990 tarihli 44/160 nolu, 1991 tarihli 46/125 nolu ve 1992 tarihli 47/132 nolu Kararları.

⁷² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi: 25 Mart 1996 tarihli Karar, Başvuru no. 542/1993, *Katombe L. Tsbishimbi davası (Zaire)*, CCPR/C/56/542/1993, par. 5.5; ve 25 Mart 1996 tarihli karar, Başvuru no. 540/1996, *Ana Rosario Celts Laureano davası (Peru)*, CCPR/C/56/540/1993, par.8.5.

⁷³ İnsan Hakları Komitesi: 21 Temmuz 1983 tarihli karar, Başvuru no. 107/1981, *Maria del Carmen Almeida de Quinteros davası (Uruguay)*, par. 14.

İnsan Hakları Komitesi bu kararında, kaybolan kişinin annesinin maruz kaldığı derin ıstırapın başlı başına [*per se*] işkence ya da diğer zalimane veya insanlık dışı muamele yaşağının ihlali olduğunu sorgulamaksızın kabul etmiştir. İnsan Hakları Komitesi annenin yaşadığı keder ve ıstıraba dair bir kanıtı gerek duymamış ve zorla kaybetmenin ve aile bağının varlığını yeterli bulmuştur.

47. İnsan Hakları Komitesi, Sözleşmeye Üye Devletler için Sonuç Gözlemlerinde bu prensibi tekrarlamıştır. Cezayir tarafından sunulan rapora dair Sonuç Gözlemlerinde Komite, kaybedilen kişilerin aile üyeleri bakımından Devletin söz konusu zorla kaybetmelere dair hiç bilgi sağlamaması ya da yetersiz bilgi sağlamasının Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 7. Maddesinin ihlalini oluşturacağı sonucuna varmıştır.⁷⁴ Benzer bir şekilde Uruguay tarafından sunulan rapora dair Sonuç Gözlemlerinde Komite, kaybedilen kişilerin aile üyelerine uygulandığı göz önüne alındığında “Devletin Cezalandırıcı Yetkilerini Fesih Kanununun” zorla kaybetmelerin etkili bir biçimde soruşturulması ihtimalini engellediği için Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 7. Maddesinin ihlalini oluşturacağı sonucuna varmıştır.⁷⁵

b- Avrupa İnsan Hakları Koruma Sistemi

48. Yakın bir zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kişilerin zorla kaybedilmesinin farklı yargısal boyutlarına dair bir karar verdi. 25 Mayıs 1998 tarihli Kurt/Türkiye kararında Mahkeme, kaybedilen kişinin annesi bakımından zorla kaybetmenin, *İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*'nin 3. Maddesi ile korunan işkence ve kötü muamele yaşağının ihlalini oluşturduğuna kanaat getirmiştir.⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvurusuna karşılık devlet yetkililerinin hareketsizliği bağlamında kaybolan kişinin annesinin yaşadığı kaygının başlı başına [*per se*] Avrupa Sözleşmesinin 3. Maddesi ile korunan güvencenin ihlali olduğunu zımnen ifade etmiştir. Bu sonuca varmak için Mahkeme, kaybolan kişinin annesinin yaşadığı acıya dair herhangi bir ek delile ihtiyaç duymamış, mağdurla aile bağını yeterli saymıştır.

c- Amerikalılar Arası İnsan Hakları Koruma Sistemi

49. Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) Genel Kuruluna sunduğu 1977 yılı senelik raporunda Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, zorla kaybedilen kişinin akıbeti hakkında yaşadıkları belirsizlik sebebiyle ailesi ve arkadaşları için zorla kaybetmenin gerçek bir işkence türü olduğunu belirtmiştir.⁷⁷ Bu kanaat Komisyon tarafından sonraki pek çok senelik raporda da tekrar edilmiştir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Arjantin

⁷⁴Birleşmiş Milletler Belgesi, CCPR/C/79/Add.95, 18 Ağustos 1998, par. 10.

⁷⁵Birleşmiş Milletler Belgesi, CCPR/C/79/Add.90.

⁷⁶25 Mayıs 1998 tarihli karar, *Kurt/Türkiye*, Dava No. 15/19997/799/1002, par. 134.

⁷⁷Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu - 1977-1978. OEA/Ser.L/V/II.43, doc.21, corr.1, p. 24. Bkz. Arjantin'de insan haklarının durumuna dair Rapor. 1980. OAS belgesi OEA/Ser.L/V/II/49, doc. 19, p. 59.

raporunda, kaybedilenin ailesi tarafından yaşanan ıstırabın, (kaybedilen kişi hakkındaki) durum sorumlularca ve kesin bir şekilde aydınlatılana kadar devam edeceğine karar vermiştir.⁷⁸

50. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Blake davası kararında Nicholas Blake'in zorla kaybedilmesinin aile üyelerinin psikolojik ve manevi bütünlüğüne zarar vererek ağır ıstırap ve kaygıya yol açtığını tespit etmiştir. Amerikalılar Arası Mahkeme bu ıstırabın *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin* 5. Maddesinin ihlalini oluşturduğuna karar vermiştir.⁷⁹

IV. Hakikati Bilme Hakkı ve Onarım Hakkı

51. Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonunun onarım hakkı Uzmanının bu hakka dair taslak prensiplerin belirlendiği çalışmasında, hakikati bilme hakkının varlığı tanınmaktadır. Uzman bu sorunu onarım hakkı perspektifinden ele almakta ve daha belirgin bir biçimde insan hakları ihlalleri hakkında meydana gelenleri bilme hakkının bir tazmin yöntemi olduğu kanaatine varmaktadır.

52. Uzman Prof. Theo van Boven ilk çalışmalarından birinde, resmi soruşturma sonucu hakikatin keşfedilmesinin mağdurlara sağlanan önemli tazmin yöntemlerinden biri olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.⁸⁰ Uzman özellikle bu ifadeyi kullanmasa da hakikati bilme hakkına onarım hakkının bir bileşeni olarak tazmin kriterleri altında yer vermiştir. *Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insani hukuk ihlallerinin mağdurlarının giderim ve onarım hakkına dair temel ve rehber ilkeler*⁸¹ taslağında, onarımın ve tazminin yöntemlerinden birinin de “olayların ortaya çıkarılması ve hakikatin tamamının aleni bir şekilde açıklanması” anlamına geldiği bir ilke olarak kabul edilmiştir.

53. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu hakikati bilme hakkının “ayrıca mağdurların yakınları için, tazminin bir türünü karşılayan özel bir hak” olduğuna karar vermiştir.⁸² Yakın tarihli bir kararında Komisyon ayrıca şu sonuca varmıştır:

“Vuku bulan olayları, olayların kendine özgü şartlarını ve olaylarda kimin yer aldığı hakkında tam, eksiksiz ve aleni hakikati kişilerin ve toplumun bilme hakkı tazmin ve tekrarlanmama garantisi bakımından insan hakları ihlallerinde onarımın bir parçasıdır.”⁸³

⁷⁸ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Arjantin’de insan haklarının durumuna dair Rapor 1980. OAS belgesi, OEA/Ser.L/V/II.49, doc. 19, p. 147.

⁷⁹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 24 Ocak 1998 tarihli karar, *Blake davası*, s. 116.

⁸⁰ “insan hakları ve temel özgürlükleri ağır bir şekilde ihlal edilen mağdurlara onarım, giderim ve tazminat hakkı sağlanmasına dair çalışma”, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1990/10, par. 40.

⁸¹ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/2000/62, ek.

⁸² Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999, *Ignacio Ellacuria ve diğerleri*, par. 224.

V. Hakikati Bilme Hakkı, Hukuki Güvenceler ve Etkili bir Hukuk Yoluna Başvurma Hakkı

54. Zorla kaybedilme mağdurlarının ailelerinin hakikati bilme hakkı hukuki güvencelerin yanı sıra etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkıyla da yakından ilişkilidir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Blake davasında verdiği kararda bu yapısal ilişkiyi açıkça ortaya koymuş ve şunları belirtmiştir:

“Sözleşmenin, “tüm zorla kaybetme fiilleri, mağdurları hukuki korumanın dışına çıkarır ve mağdurların ve ailesinin büyük ıstırap yaşamasına sebep olur” hükmünü taşıyan 8 (1) maddesi de mağdur yakınlarının hukuki güvence hakkını içerir. [...] Dolayısıyla Amerikan Sözleşmesinin 8(1)’inci maddesi Nicholas Blake’in yakınlarının onun ölümünün ve kaybedilmesinin etkili bir biçimde soruşturulmasını isteme hakkını tanımaktadır.”⁸⁴

55. Kaybedilen kişinin nerede olduğunu ve akıbetini bilme hakkı sadece ailesinin soruşturma başlatılması girişimiyle yerine getirilmez. İç hukukta etkili olan hükümlerin uygulanması doğası gereği, kaybedilen kişinin yerinin ve akıbetinin belirlenmesi için uygulanması gereken yöntemdir. Bu husus Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin Blake kararında da Amerikan Sözleşmesinin 25. Maddesine atıf yapılarak belirtilmiştir:

“...Devletin etkili bir iç hukuk yolu sağlama yükümlülüğü, hürriyetinden yoksun kılınan kişilerin yerini belirlemede ve her koşulda zorla kaybetmeleri engellemede önemli bir araçtır.”⁸⁵

56. Aynı şekilde sevdikleri kaybedilen aile üyelerinin kaybedilen kişinin yerini ve akıbetini bilme hakkı ile kaybedilen kişinin akıbetinin ortaya çıkarılması için mahkemelere başvuruda bulunulması arasında da yapısal bir bağlantı vardır. Bu bağlantı *Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Bildiri*’de (Madde 9) ve *Zorla Kaybedilmeye Karşı Amerikan Sözleşmesi*’nde (Madde X) de kurulmuştur. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu bu bağlantıyı şöyle kurmaktadır:

“Hakikati bilme hakkı ayrıca, Amerikan Sözleşmesinin içeriğindeki hakların korunması için kolayca ve ivedilikle başvuruda bulunma hakkını da içeren 25. Maddesiyle de ilişkilidir.”⁸⁶

---

⁸³Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 37/00, 13 Nisan 2000, Dava 11.481, *Monsenor Oscar Arnulfo Romero y Galindez - El Salvador*, par. 148.

⁸⁴Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 24 Ocak 1998 tarihli karar, *Blake davası*, par. 97.

⁸⁵Ibid, par. 103.

⁸⁶Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999 tarihli karar, Dava 10.488 - *Ignacio Ellacuna S.JetaL*, par. 225.

VI. Hakikati Bilme Hakkı ve Bilgi Edinme Hakkı

57. Bilgi edinme hakkı *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi*'nin yanı sıra (madde 13) *Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi* (madde 19) ile de korunmaktadır. *Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Bildiri* her türlü hürriyetinden yoksun kılma halini, alıkonulmanın nerede gerçekleştirildiğini ve kaybetme söz konusu ise soruşturmadan elde edilen tüm bulguları bilme hakkını tanımaktadır (10. ve 13. Madde). Benzer şekilde *Birleşmiş Milletlerin Yasa Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Bir Şekilde Önlenmesi ve Soruşturulması Hakkında Prensipleri* de hürriyetten yoksun bırakma, alıkonulma yeri ve sevdiklerinin ölümüne ilişkin soruşturmanın gidişatı hakkında bilgi edinme hakkını tanımaktadır (6. Ve 16. Prensipler). Ayrıca *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Topyekûn İhlali ve Uluslararası İnsani Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Tazmin ve Onarım Hakkı için Temel İlkeler ve Esaslar*'a⁸⁷ göre, mağdurun (ve ailesinin) başvuruda bulunma hakkı "ihlallere dair olgusal bilgilere erişim" hakkını da içermektedir (prensip 11).

58. Hakikate erişim hakkı ile bilgiye erişim ve bilgi edinme hakkı arasında yapısal bir ilişki vardır. Genel olarak Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu "ağır insan hakları ihlallerine yol açan olaylara dair hakikati [...] ve bu olaylarda yer alanların kimliklerini bilme hakkı, Devletin mağdurların ailelerine ve genel olarak da topluma karşı yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük Amerikan Sözleşmesinin 1(1), 8(1), 25 ve 13. Maddelerinden doğmaktadır."⁸⁸ Aynı doğrultuda Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu şunu belirtmektedir:

"Amerikan Sözleşmesi bilgiye ulaşma ve bilgi edinme hakkını, özellikle de Mahkeme ve Komisyon tarafından Devletin kişinin akıbetini ortaya çıkarma yükümlülüğü bulunduğunun belirtildiği zorla kaybetme vakalarında korumaktadır."⁸⁹

VII. Güvence Altına Alma Yükümlülüğü

59. Uluslararası insan hakları hukuku Devletlere iki kategoride yükümlülük getirmektedir: biri insan hakları ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü ve diğeri de bu haklara saygı gösterilmesini garanti altına alma yükümlülüğüdür. İlki Devletin doğrudan insan haklarını – ister icrai ister ihmalî olsun- ihlal etmeme yükümlülüğü ile ilişkili bir dizi yükümlülüğün oluşmaktayken, ikincisi Devletin bireylere sağlamakla yükümlü olduğu, insan hakları ihlallerinin soruşturulması, cezalandırılması ve onarım haklarına işaret eder. Yani Devlet

⁸⁷Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/2000/62, ek.

⁸⁸Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor No. 136/99, 22 Aralık 1999 tarihli karar, Dava No.10.488 - *Ignacio Ellacuria ve diğerleri*, par 221. Ayrıca bkz.: Rapor 37/00, 13 Nisan 2000 tarihli karar, Case 10.481 *Monsenor Oscar Amulfo Romero y Galdamez*, par. 142 ve Rapor 1/99, 27 Ocak 1999, Dava 10.480 - *Lucio Parada Cea ve diğerleri*, par. 147.

⁸⁹Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Rapor 1/99, 27 Ocak 1999, Dava 10.480, *Lucio Parada Cea ve diğerleri*, par. 151.

hukuki açıdan insan haklarının garantörü konumundadır ki bu konum hakların korunması ve sağlanması ile ilgili önemli yükümlülükler doğurur. İşte bu sebebe dayanarak içtihat ve doktrinde Garanti altına alma Yükümlülüğü kavramı Devletin insan hakları konusunda bu hukuki pozisyonundan kaynaklanan temel bir kavram olarak incelenmektedir. Dolayısıyla, bireylerin haklarını tam olarak güvence altına alma görevini üstlenen Devlet haliyle bu alanda hem sözleşmelerden hem de teamül hukukundan kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır.

60. Güvence altına alma yükümlülüğü özetle, “insan haklarını güvence altına almak ve korumak gibi bir takım yükümlülüklerden... [ve] hukuka aykırı davranışları engellemek ve eğer gerçekleşirse soruşturmak, adalete teslim etmek, sorumluları cezalandırmak ve mağdurların zararını tazmin etmek gibi görevlerden”⁹⁰ oluşmaktadır. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin, “insan hakları sözleşmelerinin amacı devletlerarasında karşılıklı ilişkiler kurmak değil her insanın bu hakları ve özgürlükleri kullanmasını güvence altına almaktır”⁹¹ ifadesini de göz önünde bulunduracak olursak, güvence altına alma yükümlülüğü çeşitli insan hakları sözleşmelerinde açıkça kabul edilmiştir. Güvence altına alma yükümlülüğü *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi*’nin 1(1). Maddesinde tesis edilmiştir. Bu maddenin analizi konusunda Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi yerleşmiş içtihatlarında Taraf Devletlerin genel bir yükümlülük olarak Sözleşmenin kapsadığı tüm hakları tanıma ve güvence altına alma yükümlülüğü altına girdiklerini belirtmektedir. Mahkemenin bu kabulüne göre:

“Devletler Sözleşme ile tanınan tüm hakların ihlallerini soruşturmak ve cezalandırmak ve dahası eğer mümkünse eski hale getirmek ve ihlalden kaynaklanan zararlar için güvence olarak tazminat ödemek zorundadır. [...ve] Devletler insan hakları ihlallerini önlemek için makul adımlar atmak ve kendi yetki alanları içerisinde gerçekleştirilen ihlallerin sorumlularını tespit etmek, bu sorumlulara uygun cezayı vermek ve mağdurlara yeterli tazmini sağlamak için elindeki tüm araçları kullanarak ciddi bir soruşturma yürütmek zorundadır.”⁹²

61. Devletlerin sorumluluğu yalnızca kendilerine bağlı kişi ve kurumların icrai ya da ihmali hareketiyle bireylerin haklarına tecavüz etmeleri durumunda değil aynı zamanda, olayları araştırmak, insan hakları ihlallerini soruşturmak, mağdurlara onarım sağlamak ve ailelerinin haklarını korumak konusunda uygun eylemleri gerçekleştirmezlerse de ortaya çıkar. Bu yüzden Devletler tarafından Güvence altına alma yükümlülüğünü ihlal ya da bu yükümlülüğe riayetsizlik uluslararası sorumluluk doğurur.

---

⁹⁰ Birleşmiş Milletler El Salvador Gözlem Heyeti, ONUSAL, 19 Şubat 1992 tarihli Rapor, Birleşmiş Milletler Belgesi, A/46/876 S/23580, par. 28.

⁹¹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi. Tavsiye Kararı QC-1 /82, 24 Eylül 1982. Mahkemenin Tavsiye Kararlarına Tabi olan Diğer Anlaşmalar, Seri A: Hükümler ve Kararlar - No.1, par. 24.

⁹² Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 29 Temmuz 1988 tarihli karar. *Veldzquez Rodriguez davası*, Seri C: Hükümler ve Kararlar. N° 4. para. 166 ve 174.

62. Garanti altına alma yükümlülüğünü oluşturan yükümlülükler özü itibariyle alternatif ya da yedek değil tamamlayıcıdır. Bu nedenle mesela, Birleşmiş Milletler hukuk dışı, keyfi ve yargısız infazlar Özel Raportörü'ne göre; “hükümetler uluslararası hukuka göre yaşam hakkının ihlali iddiaları karşısında, failleri tespit etmek, adalet önüne çıkarmak ve cezalandırmak, mağdurlara ve yakınlarına tazminat vermek ve benzer ihlallerin gelecekte gerçekleşmesini önlemek için etkili hükümler getirmek için eksiksiz ve tarafsız bir soruşturma yürütme yükümlülüğü altındadır.” Bu dört katmanlı yükümlülüğün ilk iki bileşeni insan hakları ihlallerinin engellemesinde başlı başına en önemli caydırıcı rolü oynamaktadır [...] mağdurların ve ailelerin uygun bir tazminat elde etme hakkının tanınması hem Devletin kendi birimlerinin eylemlerinden kaynaklanan sorumluluğu kabul etmesi hem de insana saygının bir ifadesidir. Tazmin sağlamak, insan hakları ihlalleri iddialarının faillerinin belirlenmesi ve yargılanması maksadıyla soruşturma yürütme yükümlülüğünü yerine getirmenin ön şartıdır. Maddi ya da diğer yollarla mağdurlara ya da yakınlarına bu soruşturmanın başında ya da soruşturmalar sona erince tazminat sağlanır ancak hükümetleri garanti altına alma yükümlülüğünden muaf kılmaz.⁹³
63. Güvence altına alma yükümlülüğünü meydana getiren bu yükümlülükler birbiriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla insan hakları ihlallerinden sorumlu olanların yargılanması ve cezalandırılması yükümlülüğü olayların soruşturulması ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte “Devletin bunu yerine getirmek için bu yükümlülüklerden hangisinin gerekliliği olduğunu seçmesi mümkün değildir.”⁹⁴ Bu yükümlülükler ayrı ayrı yerine getirilebilecek olsalar dahi bu durum Devleti, bu yükümlülüklerin her birini yerine getirme görevinden muaf kılmaz.
64. Hakikati bilme hakkı Devletlerin kendi iradeleriyle imzaladıkları insan haklarını ve özgürlüklerini koruyan sözleşmelerle yerine getirmeyi addettikleri yükümlülüklerinin yanı sıra uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan yükümlülükleriyle de çok yakından ilgilidir. Kuşkusuz mağdurların aileleri yürütülen herhangi bir soruşturmanın, sevdiklerinin akıbeti ve yaşadıkları işkencenin koşullarına dair hakikati öğrenmelerinin yanı sıra yakınlarının maruz kaldığı insan hakları ihlallerinden doğrudan sorumluluğu olan kişilerin kimliklerinin kamuya açıklanmasını da sağlayacak şekilde eksiksiz olarak yürütülmesini bekleme hakkına sahiptirler. Aynı şekilde, hakikat, sorumlu olunan insan haklarına uygun olan tazminat oranının değerlendirilmesi için de zaruridir. Bununla birlikte Devletin hakikati bilme hakkını garanti altına alma yükümlülüğü, Garanti altına alma yükümlülüğü çerçevesi içerisindeki sorumluluğuna dahil olan diğer yükümlülüklerinin, yani soruşturma ve adaleti sağlama yükümlülüklerinin bir yedeği ya da alternatifi olamaz. Bu çift yönlü

---

⁹³Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1994/7, para. 688 ve 711.

⁹⁴ Mendez, Juan, “Ağır insan hakları ihlalleri karşısında Hakikati Bilme Hakkı”, İnsan hakları sözleşmelerinin yerel mahkemelerde uygulanması, içerisinde, derleyenler Martin Abregti and Christian Courtes [“Derecho a la Verdad frente a las graves violaciones a los derechos humanos”, in La aplicación de los tratados .sobre derechos humanos por tribunales locales], Ed. CELS, Buenos Aires, 1997, s. 526 (orijinali İspanyolca, gayri resmi çeviri).

yükümlülük diğer yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmemesinden bağımsız olarak varlığını sürdürmeye devam eder.

VIII. Soruşturma Yükümlülüğü

65. Garanti altına yükümlülüğünün bileşenlerinden biri, bireylerin haklarının ihlal edildiğine dair ister ihtimali ister fiili bir durum söz konusu olsun Devletin soruşturma yükümlülüğü altında olmasıdır. Haziran 1993'te Viyana'da gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansında yer alan Devletler, Viyana Bildirisi ve Eylem Programının altına imza atmakla zorla kaybetmeler konusunda bu yükümlülüğü kabul etmişlerdir:

“Bu Konferans, her ne koşulda olursa olsun tüm Devletlerin, kendi yetki alanları içerisinde kalan topraklarda bir zorla kaybetme yaşandığına dair bir neden var olduğunda soruşturma yapma ve eğer iddialar kanıtlanırsa faillerini cezalandırma yükümlülüğünü yeniden tasdik eder.”⁹⁵

66. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi bireysel şikayetlere dair pek çok kararında bu hususu şöyle teyit etmiştir: “üye Devlet insan hakları ihlallerine bilhassa da kişilerin zorla kaybedilmesine ve yaşam hakkı ihlaline dair iddiaları derinlemesine soruşturmak ve ceza yargılaması yaparak bu ihlallerden sorumlu olanları yargılamak ve cezalandırmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük bu ihlallerin faillerinin tespit edildiği durumlarda evveliyatla [*a fortiori*] uygulanır.”⁹⁶

67. Birleşmiş Milletler yasadışı, yargısız ve keyfi infazlar Özel Raportörü kendi bölümünde, uluslararası hukukta şart koşulduğu gibi soruşturma yükümlülüğünün varlığını defalarca teyit etmiştir. “Yaşam hakkı ihlallerine dair iddiaları eksiksiz ve tarafsız bir biçimde soruşturmak devletlerin yükümlülüğüdür.”⁹⁷ Bu yükümlülük “insan haklarının etkili bir biçimde korunması için temel sütunlardan birini” oluşturur.⁹⁸ Birleşmiş Milletler onarım, giderim ve tazminat hakkı Uzmanı da aynı şekilde şunu belirtmiştir; “bir insan hakları sözleşmesine taraf devletlerin maddi gerçekleri soruşturma yükümlülüğü [...] vardır.”⁹⁹

68. Soruşturma yükümlülüğü davranış yükümlülüğü olarak tabir edilen bir yükümlülüktür.¹⁰⁰ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin belirttiği gibi Devletler yetkileri dahilindeki tüm araçları kullanarak soruşturma yapma yükümlülüğü altındadır ve bunu göz önünde bulundurarak yetkililer insan hakları ihlallerine dair tüm iddiaları özenle ve

⁹⁵ Dünya İnsan Hakları Konferansı, Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı, Birleşmiş Milletler Belgesi, A/CONF. 157/23, par 62.

⁹⁶ İnsan Hakları Komitesi, 27 Ekim 1995 tarihli karar, *Nydia Erika Bautista davası (Kolombiya)*, Başvuru no. 563/1993, doc. CCPR/C/55/D/563/1993; ve 29 Temmuz 1997 tarihli karar, *Caso Jose Vicente ve Amado Villafane, Luis Napoledn ve Angel Maria Torres Crespo ve Antonio Hugues Chaparro (Kolombiya)*, Başvuru no. 612/1994, doc. CCPR/C/60/D/612/1995.

⁹⁷ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1997/60, par. 46.

⁹⁸ Birleşmiş Milletler yasadışı, yargısız ve keyfi infazlar Özel Raportörü, İnsan Hakları Komisyonuna sunulan Rapor, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/1993/46, par. 686.

⁹⁹ Birleşmiş Milletler onarım, giderim ve tazminat hakkı Uzmanı, Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1992/8, par. 5,2.

¹⁰⁰ Mendez, Juan, “Geçmişteki İhlaller için Hesap Verebilirlik”, *Human Rights Quarterly*, Sayı 19, N° 2, 1997, s. 264 ff.

ciddiyetle soruşturmak zorundadır.¹⁰¹ Bu demek oluyor ki soruşturma yükümlülüğü, bu ihlalleri yaratan koşulları ve olayları aydınlığa kavuşturmak ve faileri tespit etmek için gereken tüm işlemleri gerçekleştirmek için kendiliğinden [*motu proprio*] harekete geçerek yerine getirilir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin de belirttiği gibi bu sadece bireysel bir menfaat meselesi değil hukuki bir yükümlülüktür.¹⁰² İnsan Hakları Komitesi de aynı anlayışla karar vermektedir.¹⁰³ Bu da soruşturmaların, herhangi bir resmi şikayet ya da ihbar olup olmadığına bakılmaksızın yetkililer tarafından otomatik olarak gerçekleştirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

69. Pek çoğu özü itibarıyla bildirimde bulunan çok sayıda uluslararası doküman da yetkililerin soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmesi için gereken kriterleri ve özellikleri detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. *Bütün Kişilerin Zorla Kaybetmeden Korunmasına Dair Bildiri*'nin 13. Maddesi yetkilileri “esaslı ve tarafsız bir soruşturma” yürütme yükümlülüğü altına sokmaktadır. *Yasa Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Bir Şekilde Önlenmesi ve Soruşturulması Hakkında Prensipler* de soruşturma yükümlülüğünün yerine getirilmesi için bir takım kriterler belirlemekte ve “esaslı, hızlı ve tarafsız bir soruşturma” yürütülmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Yasa dışı, keyfi ve yargısız infazlar Özel Raportörü, bu prensiplerde belirtilen hükümlere uyulmamasının, devlet görevlilerinin yargısız veya keyfi infazlarda doğrudan yer aldığı kanıtlanamasa dahi devletin sorumluluğuna kanıt teşkil ettiğini defalarca belirtmiştir.¹⁰⁴

70. Zorla kaybetme söz konusu olduğunda bu insan hakkı ihlalinin özel niteliği sebebiyle soruşturma yükümlülüğü kendine özgü bir boyutta yani kaybedilen kişinin maruz bırakıldığı tümüyle savunmasız konum ve suçun hem muhtelif insan hakları ihlallerinden müteşekkil hem de devam eden ya da kesintisiz bir ihlali barındıran doğası göz önünde bulundurularak yerine getirilmelidir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Devletlerin zorla kaybetmeye dair herhangi bir ihbarı ivedilikle ve gecikmeksizin soruşturma ve kaybedilen kişinin ailesine kişinin akıbeti ve yeriyle ilgili bilgi sağlama yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Aynı doğrultuda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 6. Maddesi ile ilgili olan 6(16) numaralı Genel Yorumunda Devletlerin, “yaşam hakkının ihlalini içerebilecek durumlarda kaybolan ya da kaybedilen kişilerle ilgili vakaları derinlemesine soruşturma ve bu soruşturmalarda etkili yöntem ve usulleri oluşturma” yükümlülüğü altında olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶ Benzer bir tavsiye Zorla Kaybetmeler Çalışma Grubu tarafından Birleşmiş

---

¹⁰¹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 29 Temmuz 1988 tarihli karar, a.g.e., par. 174.

¹⁰² Ibid, par. 177.

¹⁰³ İnsan Hakları Komitesi, 19 Temmuz 1994 tarihli karar, Başvuru No. 322/1988, *Hugo Rodriguez davası (Uruguay)*, Birleşmiş Milletler Belgesi, CCPR/C/51/D/322/1988, par. 12(3).

¹⁰⁴ Birleşmiş Milletler Belgeleri, E/CN.4/1991/36, par. 591 ve E/CN.4/1990/22, par 463.

¹⁰⁵ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 29 Temmuz 1988 tarihli karar, *VeUzquez Rodriguez davası*, a.g.e., par.. 166, 174 ve ff.

¹⁰⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, İnsan Hakları Sözleşme Organları tarafından benimsenmiş Genel Yorumlar ve Genel Öneriler Derlemesi, doc. HRI/GEN/I/Rev.1.

Milletler İnsan Hakları Komisyonuna sunulan 46. Dönem raporunda formüle edilmiştir.¹⁰⁷ İnsan Hakları Komisyonu Devletlere, bir kişinin zorla kaybedildiğine inanılıyorsa yetkililer tarafından hızlı ve tarafsız bir soruşturma yürütülmesi gerektiğini tekrar hatırlatmıştır.¹⁰⁸

71. Devam eden bir insan hakkı ihlali olma özelliği sebebiyle zorla kaybetmeyi soruşturma yükümlülüğü mağdurların kaybedildiği koşulların yanı sıra akıbeti ve yeri açıklığa kavuşturulmadığı sürece geçerli olacaktır. Bu kriter, *Birleşmiş Milletler Bütün Kişilerin Zorla Kaybetmeden Korunmasına Dair Bildiri*'nin 13(5) Maddesiyle de korunmuştur.

72. Bu prensip uzun zamandır Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu tarafından kuramsal olarak ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi soruşturma yükümlülüğünün kapsamını aşağıdaki şekilde teyit etmiştir:

“Bu tür olayları soruşturma yükümlülüğü kaybedilen kişinin nihai akıbeti hakkındaki belirsizlik devam ettiği sürece devam etmektedir.”¹⁰⁹

IX. Hakikati Bilme Hakkı ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

73. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi zorla kaybetme ve diğer temel insan hakları ihlallerinin mağdurlarının aileleri için tanınan hakikati bilme hakkını açıkça içeren bir hüküm içermese de sözleşme hükümlerinin yorumlanmasına dair çok açık normlar içermektedir. Sözleşmenin 29. Maddesi şu hükmü içermektedir:

“Bu sözleşmenin hiçbir hükmü aşağıdaki gibi yorumlanamaz: [...]

b. Söz konusu devletin taraf olduğu başka bir sözleşme [...] gereğince tanınan herhangi bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını ya da yerine getirilmesini kısıtlayacak şekilde;

c. İnsan doğasında var olan veya bir yönetim biçimi olarak temsili demokrasinden kaynaklanan diğer hakları ve güvenceleri engelleyecek şekilde.”

74. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu – kaybolan kişinin maruz kaldığı akıbet, kaybetme suçunun işlendiği koşullar ve faillerin ya da suça dahil olan diğer kişilerin kimliklerini bilme hakkı olarak anlaşılan – hakikati bilme hakkını yargısal anlamda Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 1(1), 8(1), 25 ve 13. Maddeleriyle Devletlere dayatılan yükümlülöklere dayandırmaktadır.

¹⁰⁷Zorla ya da İrade dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu, İnsan Hakları Komisyonuna sunulan Rapor, doc. E/CN.4/1990/13, par 35.

¹⁰⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun, “Zorla Kaybetmeler Sorunu” başlıklı, 1993/35 (par. 13); 1994/39 (par.14) ve 1995/38 (par 12) numaralı kararları.

¹⁰⁹Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 29 Temmuz 1988 tarihli karar, *Velasquez Rodriguez davası*, par. 181. Aynı doğrultuda, ayrıca bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Godinez Cruz davası*, 20 Ocak 1989 tarihli karar, Seri C: Hükümler ve Kararlar, par. 191.

75. Kuşkusuz uluslararası insan hakları hukukunun gelişimi hakikati bilme hakkının uluslararası teamül hukukunun bir normu olarak tanınmasını sağlamıştır. Hakikati bilme hakkı geçici bir tasavvurun sonucu değildir. İnsan doğasının özünde bulunan bir haktır ve dolayısıyla aslında, silahlı çatışma gibi olağandışı durumlarda dahi korunması gereken haklardan biridir.
76. Ancak hakikati bilme hakkı sadece mağdurların aileleri için değil toplumun kendisi için de gerekli olan bir haktır. *Cezasızlıkla Mücadele için Eylem yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Desteklenmesine ilişkin Prensipler Seti* taslağında belirtildiği gibi bu hakkın “tam ve etkili bir şekilde yerine getirilmesi [...] gelecekte ihlallerin tekrar gerçekleşmesini önlemek için zaruridir.”¹¹⁰ Kaybedilenlerin akıbetine ve insan hakları ihlallerinin faillerinin suç ortaklarına ve azmettirenlerine dair resmi bir suskunluğun ve görmezden gelmenin kabulüne dayanan demokratik bir yönetim şekli hayal edilemez.

---

¹¹⁰ Birleşmiş Milletler Belgesi, E/CN.4/Sub.2/1997/20/rev.1, EK II, s. 19, Prensip 1.